

Anläggningar mellan högar

Förundersökning vid Foss 230

Arkeologisk förundersökning
Foss socken, Munkedal-Foss 10:330, Foss 230

Mattias Öbrink

Anläggningar mellan högar

Förundersökning vid Foss 230

Arkeologisk förundersökning

Foss socken, Munkedal-Foss 10:330, Foss 230

Mattias Öbrink

Bohusläns museum

RAPPORT 2006:37

ISSN 1650-3368

Manusförfattare Mattias Öbrink

Layout och grafisk design Pia Hansson (omslag), Pia Claesson, Gabriella Kalmar (inlaga)

Redigering Pia Claesson

Tryck och distribution Bohusläns museum

Kartor godkända från sekretessynpunkt för spridning Lantmäteriverket 2006-08-14. Dnr 601-2006/1450

Underlagskartor ur GDS-Fastighetskartan, röda kartan. Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle, Dnr L 1999/3.

BOHUSLÄNS MUSEUM

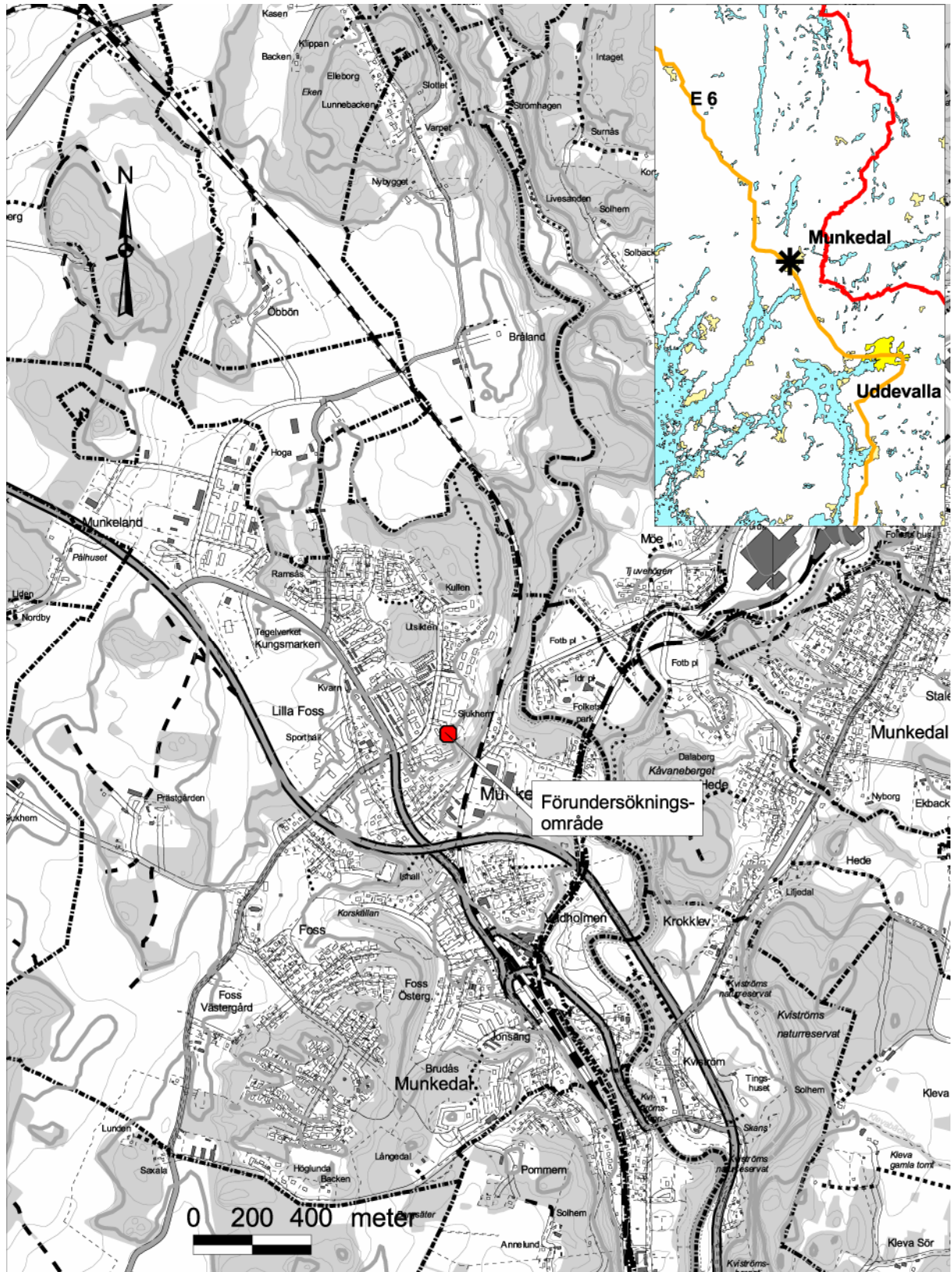
Museigatan 1, Box 403, 451 19 Uddevalla

tel 0522-656500, fax 0522-656505

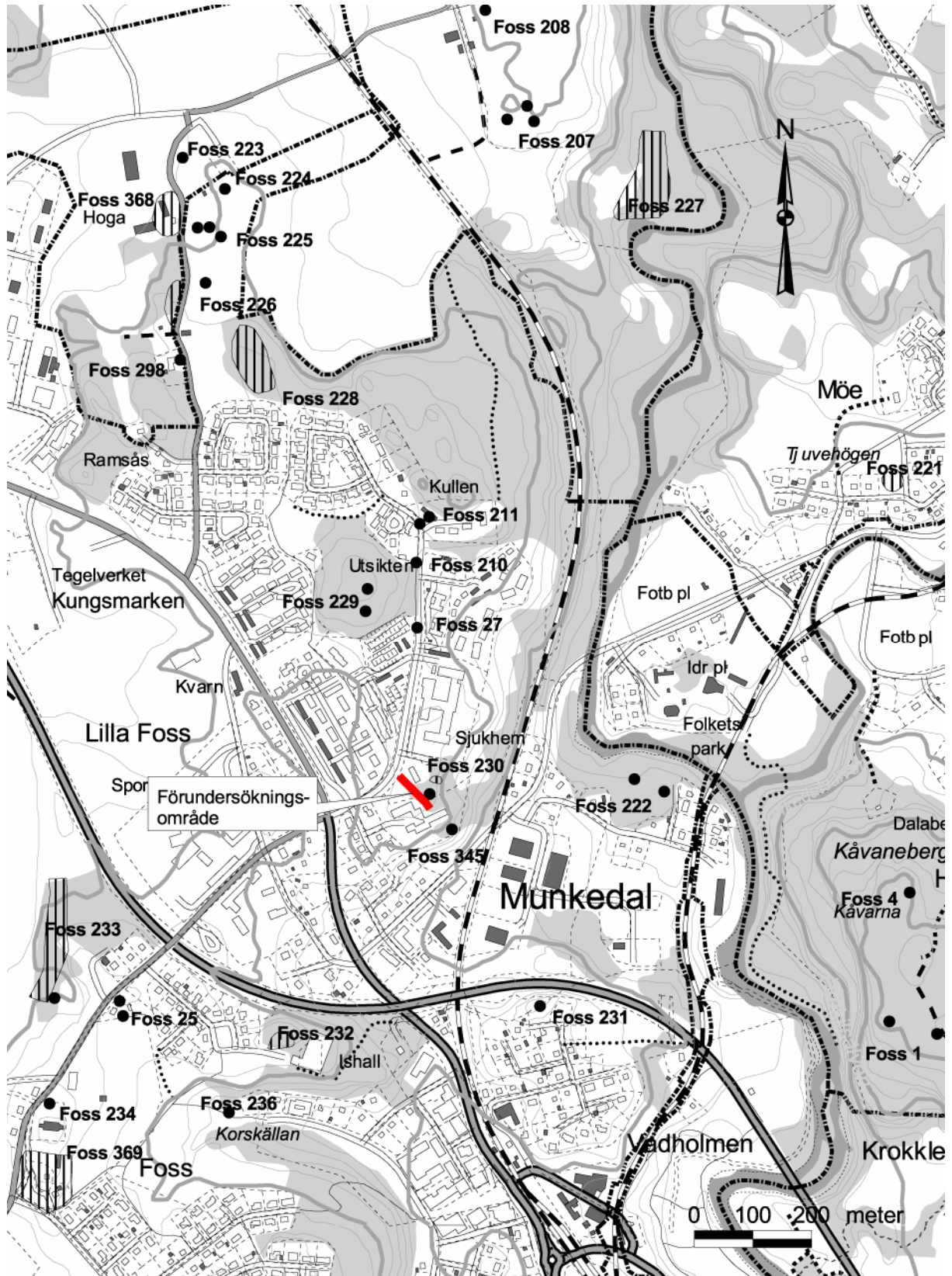
www.bohusmus.se

Innehåll

SAMMANFATTNING	6
BAKGRUND.....	6
LANDSKAPSBILD.....	7
NATURLANDSKAP OCH KULTURLANDSKAP	7
FORNLÄMNINGSMILJÖ.....	7
METODIK	7
RESULTAT	7
RESULTAT GEMOT UNDERSÖKNINGSPLANEN	9
MATERIALETS POTENTIAL	10
SLUTSATSER SAMT ÅTGÄRDSFÖRSLAG.....	10
REFERENSER.....	11
ÖTRYCKTA KÄLLOR.....	11
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	12
FIGURFÖRTECKNING	13
BILAGOR	13

Figur 1: Utdrag ur digitala fastighetskartan Munkedal, skala 1:20 000, med undersöknings-området markerat. Godkänd från sekretessynpunkt för spridning 2006-08-14.

Figur 2: Utsnitt ur digitala fastighetskartan, Munkedals kommun, med fönlämningar i området runt platsen för undersökningen markerade. Skala 1:10 000. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2006-08-14.

Sammanfattning

Inför dragningen av en ny fjärrvärmeledning genomförde Bohusläns museum 2006-07-11 en förundersökning inom fastigheten Munkedal-Foss 10:330, Munkedals kommun, Västra Götalands län. Syftet var att klargöra vilken eller vilka fornlämningar som berörs vid exploateringen. Genom förundersökningen skulle det gå att avgränsa fornlämningen och bedöma dess art och innehåll.

Vid förundersökningen framkom en grop, en härd, en härdliknande anläggning och ett tunt lager liggandes mellan de tidigare registrerade högarna Foss 230:1 och 230:2. I en av anläggningarna, och i intilliggande förmodade utkastlager påträffades keramik som bedömts kunna vara delar av gravurna från förromersk järnålder. Dessutom påträffades ett bränt ben vars status inte kunde fastställas. De påträffade lämningarna kan vara spår av en begravning och/eller handlingar som utförts inom en gravfältsmiljö.

Bohusläns museum anser att det i och med förundersökningen inte är motiverat med ytterligare antikvariska insatser inför anläggandet av den nya fjärrvärmeledningen. Med tanke på undersökningens resultat anser dock Bohusläns museum att fortsatt exploatering i området bör föregås av arkeologiska undersökningar.

Bakgrund

Den 11 juli 2006 genomförde Bohusläns museum en förundersökning inom fastigheten Munkedal-Foss 10:330, Munkedals kommun, Västra Götalands län. Undersökningen föranleddes av planeringen av en ny fjärrvärmeledning genom Munkedal. Inom det aktuella förundersökningsområdet avses ledningen dras intill högarna, Foss 230:1 och 230:2. Uppdragsgivare och kostnadsansvarig var Uddevalla energi genom Vägverket konsult AB, enligt Länsstyrelsens beslut dnr 431-31856-2006. Syftet med undersökningen var att klargöra vilken eller vilka lämningar inom Foss 230 fornlämningsområde som berörs av exploateringen. Genom förundersökningen skulle det gå att avgränsa eventuella lämningar som berörs av exploateringen och bedöma dess art och innehåll.

Foss 230:1 är registrerad som en hög, 25 x 15 meter stor och 2,5 meter hög. Den uppges vara kraftigt urschaktad av anläggandet av gammal väg i norra kanten och av anläggande av trädgård i södra kanten. Schaktkanterna har förstärkts med stenläggning. Högen bedöms ursprungligen ha varit ca 30 meter i diameter. 12 meter väster om Foss 230:1 ska enligt fornminnesregistret Foss 230:2 finnas. Denna är registrerad som en eventuell rest av en hög, ca 11 meter i diameter och 1,2 meter hög. Centralpartiet ska vara urschaktat från väster, bitvis ned till berget. Enligt uppgifter om fornlämningarnas placering i digitala fornminnesregistret skulle den planerade fjärrvärmeledningen passera omkring 20 meter sydväst om Foss 230:1. Ledningen skulle dessutom passera intill Foss 230:2.

Landskapsbild

Naturlandskap och kulturlandskap

Undersökningsområdet ligger i norra delen av Munkedals tätort och utgjordes av ett obebyggt område i modern tätortsbebyggelse. Undersökningsområdet följer den västra kanten av en obebyggd skogssluttning. Öster om denna vidtar anlagd gräsmatta med ett fåtal träd. Nivån ligger mellan 50 och 60 m ö h. Direkt söder om undersökningsområdet ligger sjukhemmet i Munkedal.

Fornlämningsmiljö

Förundersökningsområdet ligger i Munkedals tätort och är därför påverkat av sentida bebyggelse. I Munkedal finns dock ett relativt stort antal högar. Ca 70 meter söder om Foss 230 finns en hög, Foss 345. I närområdet finns ytterligare ett antal lokaler med större högar (Foss 221, 225, 226, 228, 229 och 232). Utöver dessa finns även gravar och gravfält med stensättningar i närområdet. Se figur 2 för fornlämningar i närområdet.

Metodik

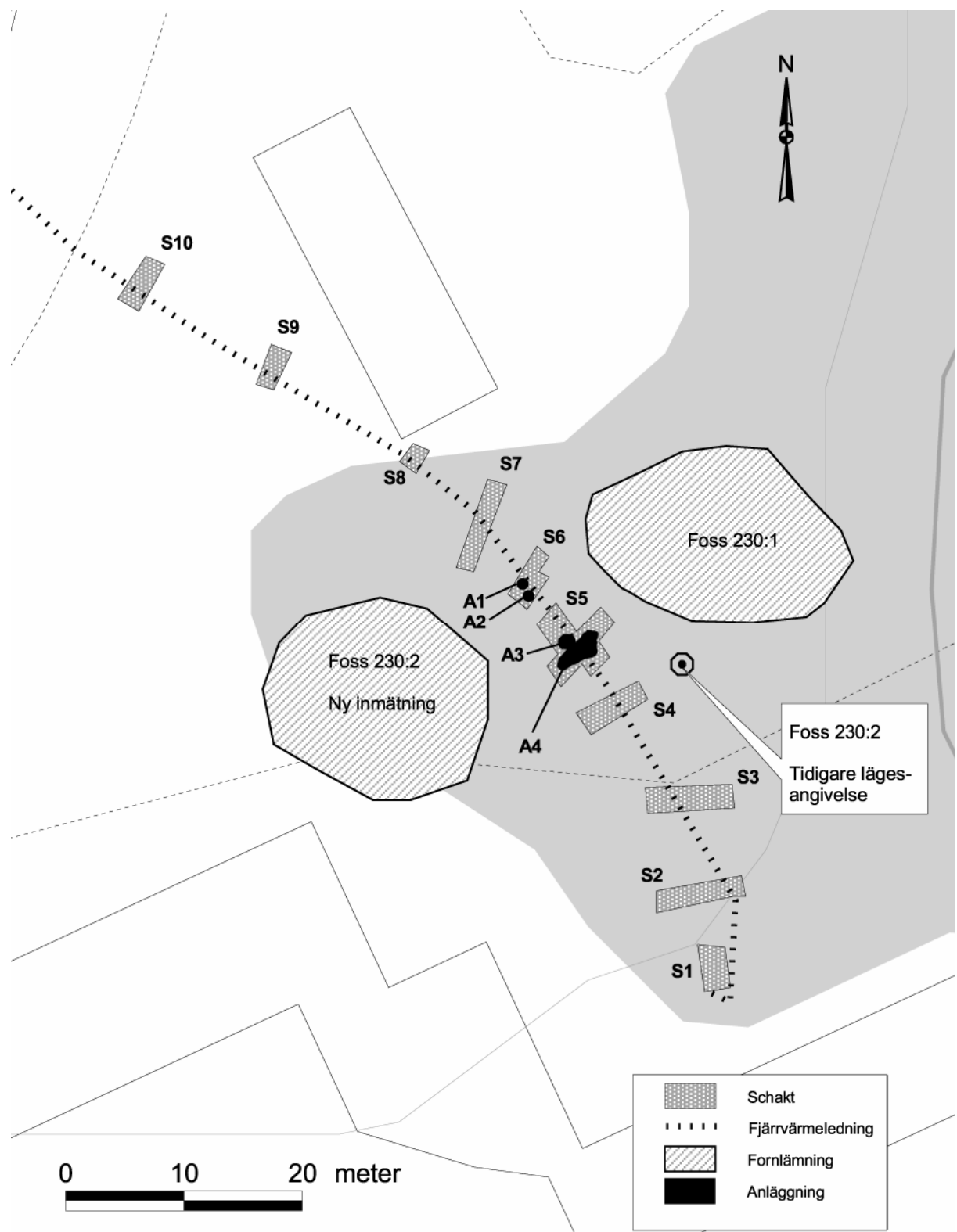
Sökschakt grävdes i anslutning till den planerade ledningssträckan. Schaktningsarbetet utfördes med grävmaskin. Vid fältarbetets start noterades en eventuell hög ca 15 meter väster om Foss 230:1. Förmodligen är detta den korrekta placeringen för Foss 230:2. För att fånga upp eventuella lämningar mellan de båda högarna kom sökschakt att grävas tvärsöver den planerade sträckan för fjärrvärmeledningen. Schakt och anläggningar mättes in med GPS.

Resultat

Totalt 10 sökschakt grävdes. Se bilaga 1 för beskrivningar och figur 3 för schaktplan. På den plats där Foss 230:2 skulle ligga enligt markering i fornminnesregistret kunde inga spår av någon gravanläggning iaktas. Däremot observerades en eventuell hög ca 15 meter väster om Foss 230:1. Detta är förmodligen den korrekta placeringen för Foss 230:2. Den nya lägesangivelsen för Foss 230:2 karterades med GPS.

I de tre schakt som grävdes längst åt söder (S1, S2 och S3) påträffades inga fynd eller anläggningar. I de schakt som grävdes i områdets nordvästra del (S7-S10) påträffades omrörda och påförda lager av sand och grus. Schakten grävdes här i en anlagd gräsmatta intill ett hus. Inga fynd eller anläggningar framkom i dessa schakt.

I två av de schakt som grävdes i passagen mellan de två högarna (S5 och S6) påträffades fyra anläggningar (A1-4), se bilaga 2 och fig 3. A1 var en härd med fyllning av sotig silt med inblandning av kol och skärviga stenar. A2 var en

Figur 3: Översiktskarta över det undersökta området med schakt och anläggningar i skala 1:500. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2006-08-14.

grop, eventuellt en avfallsgrop med fyllning av sotig silt med inblandning av enstaka skärviga stenar. A3 var en hårdliknande anläggning med fyllning av sotig silt med inblandning av enstaka skärviga stenar. I anläggningen

påträffades keramik. Intill A3 framkom ett ytligt lager, A4, troligen ett utkastlager från A3, med spridda skärviga stenar, sot, kol, keramik samt bearbetad flinta. Dessutom påträffades ett bränt ben vars status inte kunde fastställas. A3 och A4 var tunna, endast 0,05 meter som tjockast, se figur 4. I schakt S4, S5 och S6 påträffades fragment av bränd lera och bearbetad flinta. Liksom i schakten längst i norr var lagren i schakt S5 och S6 omrörda efter markingrepp, men här i mer begränsad omfattning.

Figur 4: Schakt S5 med A3 och A4 markerade. Fotot togs efter att anläggningarna undersökts.
Foto: Per Falkenström.

Efter konsultation är särskilt keramikskärvorna av intresse. Utsidan var polerad och de tycks därmed vara finkeramik, möjligen från en gravurna från förromersk järnålder (Torbjörn Brorsson, kommentar 2006-07-12). Med tanke på den omedelbara närheten till högarna kan delar av fyndmaterialet komma från en begravning. A3 och A4 skulle därmed kunna vara resterna av en gravgömma i form av en brandgrop eller ett brandlager. Lämningarna kan också ses som delar av gravritualer som eventuellt har förekommit i anslutning till högarna. Då lagren över A3 och A4 var omrörda går det inte att avgöra om en eventuell grav här haft en överbyggnad eller varit en flatmarksgrav.

Resultat gentemot undersökningsplanen

Undersökningsplanens målsättning var att klargöra vilken eller vilka lämningar inom Foss 230 fornlämningsområde som berörs av exploateringen. Genom förundersökningen skulle det gå att avgränsa eventuella lämningar som berörs av exploateringen och bedöma dess art och innehåll.

Undersökningsplanens målsättning får anses vara uppfyllt.

Materialets potential

Trots att marklagren var omrörda påträffades en grop, en härd, en härdliknande anläggning och ett tunt kulturförande lager. De påträffade anläggningarnas närhet till högarna Foss 230:1 och 230:2 gör att dessa kan ses som en del av gravfältsmiljön. Kanske är de delar av gravritualer som förekommit i anslutning till högarna. A3 och A4, de anläggningar där keramik framkom, skulle eventuellt kunna tolkas som rester av en grav. I A4 framkom dessutom ett fragment av bränt ben. Från tidigare undersökningar finns även exempel på äldre gropar och härdar intill och under yngre gravhögar utan att dessa har haft något direkt samband med själva högen, som t ex vid "Spelehögen" (Foss 265), strax söder om Foss kyrka i Munkedal (Lindqvist 2006:27).

De vid förundersökningen påträffade lämningarna är svåra att bedöma utan mer kunskap om de omgivande fornlämningarna. Materialet från förundersökningen skulle möjligen kunna bidra till bilden av gravfältsmiljöers olika ritualer och sammansättning av olika anläggningstyper. Ett exempel på en diskussion av detta slag är den studie av gravfältet Kville 1290 i vilken Pia Claesson menar att man kan spåra ritualer på gravfält från äldre järnålder i det arkeologiska materialet (Claesson 2004:151ff). Denna typ av frågeställningar är även något som diskuteras i det program för arkeologisk kunskapsutveckling som Bohusläns museum formulerade 2004. Ett forskningstema här är "Rituella platser och företeelser", inom vilket två av de föreslagna intresseriktningarna är "Gravritualer" och "Rituella platser i Landskapet" (Axelsson & von Arbin 2005:28f).

Slutsatser samt åtgärdsförslag

I samband med förundersökningen påträffades en grop, en härd, en härdliknande anläggning och ett tunt lager vilka kan höra till en gravfältsmiljö. A3 och det intilliggande förmodade utkastlagret A4 innehöll keramik vilken bedömts kunna vara delar av en gravurna. I A4 framkom dessutom ett fragment bränt ben, vilket inte kunde bestämmas. A3 och A4 skulle därmed kunna vara spår av en begravning eller av handlingar som utförts inom en gravfältsmiljö. Vidare konstaterades att den lägesangivelse för Foss 230:2 som tidigare fanns i digitala fornlämningsregistret ej var korrekt, varvid ny lägesangivelse karterades.

Det område där anläggningar och fynd framkom var begränsat, dessutom var marken kraftigt omrörd i delar av undersökningsområdet. På grund av detta anser Bohusläns museum att det i och med förundersökningen inte är motiverat med ytterligare antikvariska insatser inför anläggandet av den nya fjärrvärmeledningen. Med tanke på undersökningsresultaten anser dock Bohusläns museum att fortsatt exploatering i området bör föregås av arkeologiska undersökningar.

Referenser

Axelsson, S & von Arbin, S. 2005. *Program för arkeologisk kunskapsutveckling*. Bohusläns museum Rapport 2004:36, Uddevalla.

Claesson, P. 2004. Den rituella handlingens praxis – exemplifierat av ett järnåldersgravfält beläget i mellersta Bohuslän. I: Claesson, P. & Munkenberg, B-A. (red.). *Gravar och ritualer. Projekt Gläborg-Rabbalshede 3. Bygden innanför fjordarna*. Kulturhistoriska dokumentationer nr 15. Bohusläns museum, Uddevalla, s. 151-200.

Lindqvist, M. 2006. *"Spelehögen" –en stor gravhög från romersk järnålder. Arkeologisk slutundersökning/teknisk rapport, projekt Saltkällan-Håby, teknisk rapport 1 av 7. Foss socken, Foss Västergård 3:39, Raä 165*. Bohusläns museum Rapport 2006:08, Uddevalla.

Otryckta källor

FMIS, Digitala Fornminnesregistret. Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Konsultation av Torbjörn Brorsson, Kontoret för Keramiska studier (KKS), Lund. 2006-07-12.

Tekniska och administrativa uppgifter

Lst dnr:	431-31856-2006
BM dnr:	NOK 666-2006
BM pnr:	A227
Intrasisprojekt:	-
Fornlämningsnr:	Foss 230:1 och 230:2
Län:	Västra Götalands län
Kommun:	Munkedal
Socken:	Foss
Fastighet:	Munkedal-Foss 10:330
Ek. karta:	8181
Läge:	X 6490,70-6490,77 Y 1258,88-1258,83 Z 55-60
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 gon V
Höjdsystem:	-
Uppdragsgivare:	Vägverket konsult
Ansvarig institution:	Bohusläns museum
Projektledare:	Per Falkenström
Fältpersonal:	Per Falkenström och Mattias Öbrink
Konsulter:	-
Fältarbetstid:	2006-07-11
Arkeologtimmar:	16
Undersökt yta:	68 m ²
Arkiv:	Bohusläns museums arkiv
Fynd:	Inga fynd omhändertogs

Figurförteckning

Figur 1: Utsnitt ur digitala fastighetskartan, Munkedals kommun, med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:20 000. Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L1999/3. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2006-08-14. Dnr 601-2006/1450. Inklipp; utsnitt Röda kartan 1:900 000 med undersökningsområdet symboliskt markerat.

Figur 2: Utsnitt ur digitala fastighetskartan, Munkedals kommun, med fornlämningar i området runt platsen för undersökningen markerade. Skala 1:10 000. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2006-08-14.

Figur 3: Översiktskarta över det undersökta området med schakt och anläggningar i skala 1:500. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2006-08-14.

Figur 4: Schakt S5 med A3 och A4 markerade. Fotot togs efter att anläggningarna undersökts. Foto: Per Falkenström.

Bilagor

Bilaga 1. *Tabell 1: Schaktbeskrivning.*

Bilaga 2. *Tabell 2: Anläggningsbeskrivning.*

BILAGA 1

Tabell 1: Schaktbeskrivning

Schaktnr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Lagerbeskrivning	Anläggning	Fynd	Kommentar
S1	4,5 m	1,40 m	0,35 m	Matjord/torv 0,25 m tjock. Därunder lerig silt.	-	-	-
S2	5 m	1,40 m	0,5 m	Matjord/torv 0,3 m tjock. Därunder silt.	-	-	Berg i schaktbotten.
S3	6,50 m	1,40 m	0,4 m	Matjord/torv 0,3 m tjock. Därunder silt.	-	-	Berg i schaktbotten.
S4	5 m	1,40 m	0,35 m	Matjord/torv 0,25 m tjock. Därunder silt.	-	Flinta, bränd flinta och bränd lera	-
S5	7 m	1,40 m	0,45 m	Matjord/torv 0,2 m tjock. Därunder silt med inslag av stenar.	A3 och A4	Bränt ben, flinta och keramik.	Schaktet utvidgat i N och S, delvis omrörda lager.
S6	4 m	1,40 m	0,55 m	Matjord/torv 0,15 m tjock. Därunder stenig och lerig sand.	A1 och A2	Flinta.	Omrörda lager.
S7	7 m	1,40 m	0,35 m	Matjord/torv 0,15 m tjock. Därunder sandig lera.	-	-	Omrörda lager.
S8	2,5 m	1,40 m	0,35 m	Matjord/torv 0,1 m tjock. Därunder grusig och sandig lera.	-	-	Omrörda lager.
S9	3 m	1,40 m	0,4 m	Matjord/torv 0,15 m tjock. Därunder sandig lera.	-	-	Omrörda lager.
S10	3,5 m	1,40 m	0,4 m	Matjord/torv 0,3 m tjock. Därunder lera.	-	-	-

BILAGA 2

Tabell 2: Anläggningar

Anläggningsnr	Typ	Form (i plan)	Djup (m)	Fyllning	Fynd J/N	Kommentar
A1	Härd	Oval 1,4 x 0,9 m	0,25 m	Sotig silt med inblandning av kol och skärviga stenar	-	Anläggning fortsätter in under schaktkanten.
A2	Grop	Oval 1,4 x 1,3 m	0,25 m	Sotig silt med inblandning av enstaka skärviga stenar	-	Oregelbunden, ev avfallsgrop.
A3	Härdliknan de	Oregelbundet oval 1 x 0,9 m	0,05 m	Sotig silt med inblandning av skärviga stenar och enstaka kol	Flinta och keramik.	Ev. begravning.
A4	Lager	Oregelbundet oval 2 x 1,2 m	0,05 m	Sotig silt med inblandning av skärviga stenar och enstaka kol	Flinta och bränt ben.	Ev. urlakat material från A3.